

KATJA KETTU

YÖPERHONEN

WSOY

KATJA KETTU

Yöperhonen

Romaani

WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ

HELSINKI

Kuvat: Katja Kettu paitsi
Neuvostoliiton kartta: wsoy:n kuva-arkisto

© KATJA KETTU JA WSOY 2015

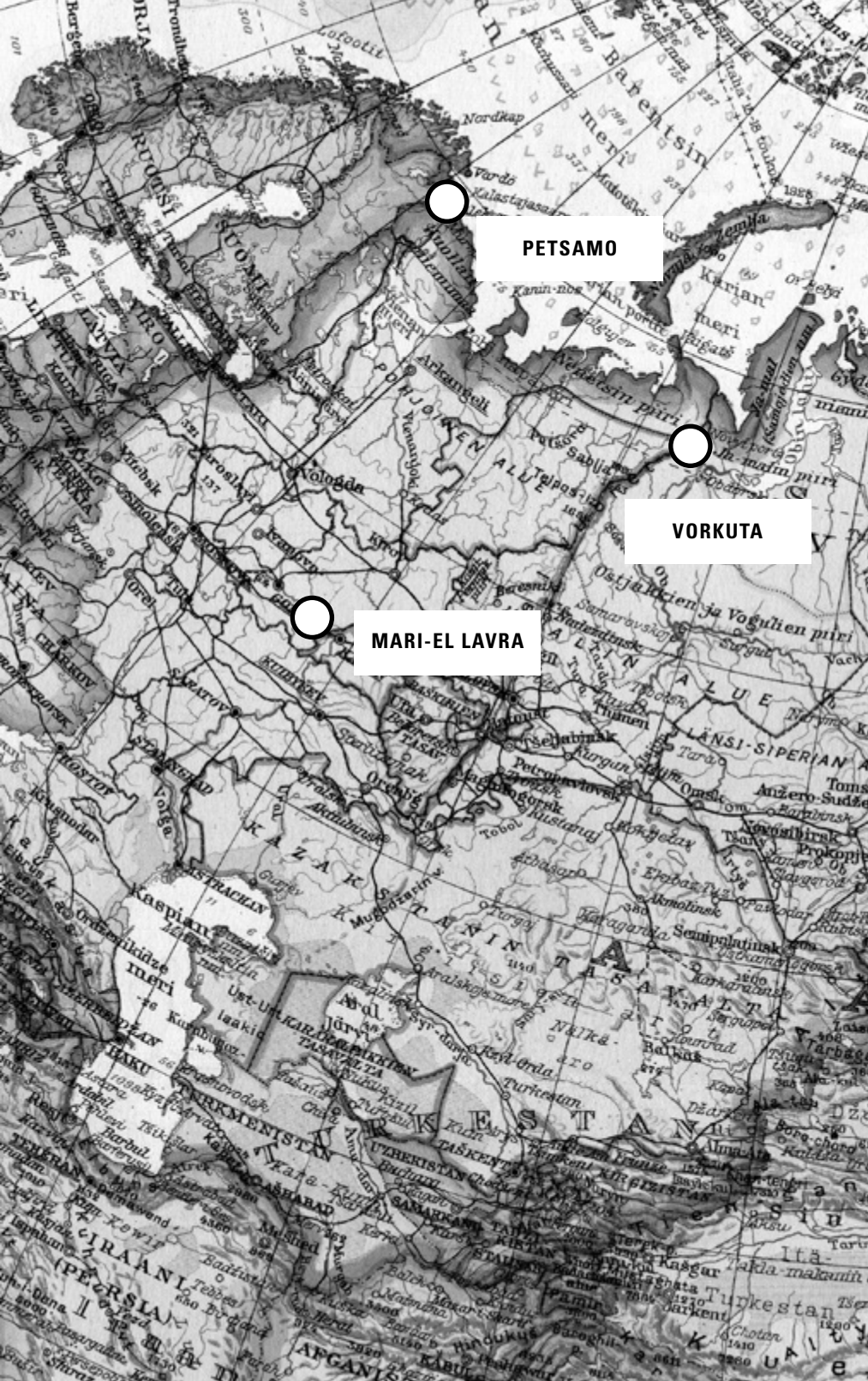
ISBN 978-951-0-41279-4

PAINETTU EU:SSA

OMISTETTU:
Lallulle, Karolle ja Konnalle

PROLOGI

PETSAMO

VORKUTA

MARI-EL LAVRA

Petsamo, 1937

IRGA

MINÄ OLEN Valkoisen Jumalan tytär ja minua ette kiinni saa. Hiihdän Neitotunturin laittaa henkeni edestä, ja lapseni hengen. Ajohurtat louskuttavat alhaalla kurussa, takaa-ajajien huudot kaikuvat:

– Huora hiihtää! Se yrittää Ryssiin pakoon!

En saa äänestä selvää, mutta isän käskyläisiä se on, kunniakas tahtarijengiä joka huvikseen pysyttelee koltia ja raskaana olevia tyttöjä.

– Irkku hei, tuu takas! Mitä isäs sanoo!

Huudoista kuultaa häätä. Niin, mitä sanoo rajavartiolaitoksen päällikkö, Valkokenraali Henrik Malinen kun sen kuopus hiihtää rajan ylitse Suureen Seikkailuun?

– Sikiöntappajat, sylkäisen taakseni ja kiristän tahtia.

Jäämeri pohjoisessa vonkuu kevätkiimaa, hankinäyttämö on silattu täyteen auringonpaistetta ja töröttäviä pajunkissoja. Vitsasta väännetyt mäystimet kitisevät joka potkaisulla ja sauvojen renkaat valittavat. Kirssihame rahisee reisiä vasten, kun suihkin rinnettä alas Jaurujoen jälle, pahtakohtaan josta hanki on jo lämmöstä tummunut. Saatan tuntea virran jään alla, ja hetken epäroin. Pörrö se joka tänne lykkii näin rospuuttosuulla. Mutta nyt on syy. On hotka. Tievan takaa kantautuu valittava hukan jollotus, siihen vastaa lauma kauempaa tunturin tyvestä. Ollaan viiden kilometrin päässä Venäjän rajasta ja kohta tulee pimeä.

Kollit perässä arkailevat tulla jälle. Muistissa on Venakkovirtaan hukkuneitten lasten tapaus – niiden takia sanotaan kärsimystulien välillä kannaksella lepattavan.

Kuulen huutoja:

– *Postoi*, laske jo menemästä! Ei me sua tapeta!!

En käänny. Paaru nousee sieraimista, karvasuksi kiiltää, suussa maistuu metalli. Rintaa vasten tuntuu lämpönä Suenhampaan porokolttien mukana lähettämä neliönmuotoinen kortti, jossa lukee: »*Mylaja Irgutsk!* *Prihodite* tänne parempaa maailmaa luomaan! Hommaan passin ja viiserin.» Ajattelen musteen koukeroitaa ja kovaluisia käsiä, jotka ovat ne kirjoittaneet. Kohta olen niiden soukkeiden sormien pideltävänä.

Useimmiten lähtöjä on hankala selittää. Niin kuin sitä, miksi Irga Malinen, Valkoisen Jumalan tytär tässä suksii Neuvostojen maahan. Yksi syy on selkokapina, saamani raivonpuuska, mutta semmoinen minun luontoni on. Viikko sitten, viidentenätoista syntymäpäivänäni, *papatska* unohti piirtää ovenpieleen viivan sen merkiksi, kuinka paljon olen vuodessa venynyt. Siskon kohdalla muisti oikein hyvin, kehua retosti miten komian ja rotupuh-taan likan on aikaiseksi saanut, siitäkin huolimatta että äitinsä oli puilleuhraajien sukua.

– Tämä tyär karistaa suonistaan pahan perimän, sytyttää lapinvalkeiden sijaan sähkölampun!

Suututti niin että piti mennä saunan taakse puremaan poron-sorkkaa ja tihuuttamaan. Sisko, aina vain Sisko. Berliinin olympialaisista saakka se takaluimu kettana on ollut silmäterä ja suosikki, siitä asti kun valittiin ketkupelillä tyttöjen voimistelumaajoukkueeseen ja pääsi juomaan teetä itsensä Valtakunnankansleri Hitlerin kanssa. Mokoma ketkupolvi. Siitä lähtien isän mielessä ei ole muuta ollutkaan. Ja kaikki se lumosi niillä salaapiipatuilla silkokutreillaan. Ja silmänantajia riitti.

Mutta kun Suenhammas tuli tuntuineen takaa ja asettui Hetteen torpalle pitämään akiteerauspuheitaan, niin päätin että tämän minä otan. Ja ihme ja kumma Suenhammas halusi minut.

Suenhampaalla oli pehmeähuulinen suu, josta vasen kulmahammas työntyi esiin, mikä teki siitä ihananjulman näköisen.

Sen juttuihin en tietenkään uskonut. Meillä oli kotona lutkutettu äidinmaidossa ryssän ja kommunismin pelko sillä tavalla, että ne sunnuntaina kirkkoaikaan Muurmannin-radiosta lähetetyt kokkapuheet vain huvittivat. Kumminkin huomasin Hetteelle sukisivani useampana sunnuntaina ja mikäs, kun ei kukaan silmän alla pitänyt. Ja jotenkin miellyinkin siihen. Istua siellä poronvällyyn kääriytyneenä, siemailla kuksasta poronmaitoa, sihtailla Suenhammasta ja kuunnella kun punikit manasivat isää alimpaan helvettiin. Retostivat Kommunismin Ihmemaasta ja Työväen Paratiisista kuni paremmatkin profeetat. Siellä rajan takana muka korvikekahville naureskeltiin, ämmillä läski lepatti lantehissa, silkovehnää unipullassa ja kolhoosin lehmä ammui kirein utarein – tule ja lutkuta! Joku oli loikannut ryssiin jääpurrella ja ylennyt heti Muurmannin alueen komissaariksi.

- Kuinka se muka rajan toiselle puolelle pääsi, uskalsin epäillä.
- Heleppo juttu, Hetteen eukko terheni.

Kolttasaamelaiset rajojen yli jatkuvasti, porojensa perässä jutasivat. Muillekin se olisi helppoa. Kelkkaan vain puikka heinäseipästä, sotkaputilkka jarmanhelmaan matka-appeeksi ja ei kun menoksi! Sitten retki taittuisi ihan itsestään, sillä Neuvostomaahan päin puhalsivat aina suotuisat tuulet, niin että purotkin kääntyivät mättäiden alla toisinpäin virtaamaan kun eivät halunneet laskea vesiään pois paratiisista.

- Onko toenpuhetta? kysyin haalitupien perästä.

Suenhammas nauroi ja laittoi lämpimän kouran hameen alle.

- Kyllä sie siellä viihtyisit. Tule tansseihin Moskovan kylälle. Siellä on uuet kalinat joka ilta.

Se kutitti minut sukavaksi naiseksi, työnsi kyrpänsä minuun ennen rippikesää Hetteen niliataissa ja ryski niin että nauratti. Tykkäsin sen huohottavasta anelusta ja porontaljaan purruista parahduksista, jumalauta Irkku sulla on maailman ihanin. Lupasin tulla kylästämyään jahka kiireiltäni kerkeäisin. Erottiin oivallisissa merkeissä, yhteisen salaisuuden ja tulevien hikisten pyhäpäivien merkeissä. Mutta sitten alkoi aamuisin tulla paha elämä. Tein kuin Sisko oli maailmannaisena opettanut. Pitää pissata ohranjyvän päälle ja jos se alkaa itää, tietää että hullusti on käynyt. Siemen iti. Kerroin Siskolle ja tämä kailotti heti Lotta Svärdin seuraavas-

sa kokouksessa, että Irga on huorannut ryssälle. Isälle ei kukaan uskaltanut, mutta kyllä sen tiesi ennemmin tai myöhemmin paljastuvan, eikä pitäjän kättilö suostunut auttamaan.

– Ryssänakiteeraajan kanssa oot raataillut, Anselmi kävi syyttämään. – Nyt on käsillä synninluku!

Ryömi se huutolais-Anselmikin lapikkaitteni juuressa, tavoititi hametta ja aneli minua, Valkokenraalin tytärtä. Kyllä Anselmi sen muisti ja näki minun muistavan. Häpeä punasi pojan kasvot, ja koetin oikeaa siirtoa:

– Jospa siitä isälle sanoisin.

Anselmi säikähti. – Vaan siehän et ruoja puhu.

Siirto osui harhaan. Ne pakottivat ottamaan hameen lanteisiin saakka ylös ja työntämään kielen jäistä rautakankea vasten niin että se tarttui siihen kiinni, ja käskivät konttaamaan takaperin. Löivät nahkavyöllä reisille kun peruutin, mutta lihanretale ei vain haljennut. Silloin Alakunnaksen Jaakkima otti leukun ja rietaisi kielen katki yhdellä sivalluksella. Iso pala irtosi niin että veri roiskui, mutta enemmän minä siitä suivaannuin kuin pelästyin.

– Ristusperkele mitä sie nyt menit tekehen, Anselmi parkaisi.

Riistäydyin irti ja kirmasin jäisiä kestohankia kotiin. Joku räähkäsi perään:

– Tullaan sua hakemaan, ryssänhuora!

Kyyhötin tallissa illan, painelin rahkasammalhauteen turvonneelle poskelleni ja mietin. Kantohangen takia ei saappaista ollut jäänyt jälkiä lumeen. Mutta kyllä ne arvaisivat mihin minä menin, suksivat aamulla perästä. Tai menevät Hetteen mökille, pistävät vielä pöksän palamaan. Ja ennemmin tai myöhemmin löytävät tänne. Tietävät että isä on tarkastusmatkalla jossain Pummangilla, Sisko yötä serkkusilla.

Aloin pakata. Punamustat säärystimet ja kelsiturkki, muutama sakemanniturismilta jäänyt reikämarkka. Suenhampaan lähettämän kortin sulloin sydäntä lähinnä aluspaidan alle. Sitten aloin miettiä tuliaisia. Isän työhuoneesta käärin rullalle karttoja niin paljon kuin kehtasin, niistä Suenhammas tykkää. Maaslavoita ja

herapiirasta, pikkuinen putilkka rommia. Viimeisenä koiruutena nappasin isän käsinveistetyistä, valaanluisesta shakkipelistä mustan ratsun. Sen katoaminen ainakin kismittää, jollei mikään muu. Seisahduin miettimään. Kieltä kivisti, pakokauhu sumensi mielen. Sitten otin työpöydältä mustekynän ja paperia, jossa oli rajavartioston leima, istuin komuutin ääreen ja aloin kirjoittaa. Kerroin läkseneeni nyt Neuvostojen maahan pakoon häpeää minkä olin tuottanut. Mutta että kaikki sujuisi varmasti hyvin ja jollei sujuisi, tulisin takaisin. Katselin kirjettä voitonriemuisena: Tätä ette typerät kielenleikkaajat tulleet ajatelleeksi! Valkokenraalin tytär osaa kirjoittaa. Kaivoin äidin vaatearkusta vanhan pokromavyön. Hitaasti, vanhoja sanoja haparoiden sidoin siihen kolme tuulensolmua odotellessani aamun valkenemista. Se toisi tullessaan myös takaa-ajajat.

Hämärä laskee kun sauvon pitkän päivän illassa kohti Suurta Neuvostomaata ja Suenhammastani, joka odottaa minua rajalla ja hommaa passit ja töitä ja lapselle jäniksenmaitoa. Jos hommaa. Takaraivossa jäytää pelko ettei Suenhammas sittenkään riemastu sikiöstä mahassani, vaikka kartoista ja koordinaateista perustaisikin. Nyt ei ole aika perääntyä! Kielentynkä suussa tuntuu oudolta eläimeltä. Rakkoa puristaa. Lapsi teutaroi mahassa, kiljuu nahan alla ruokaa. Tullaan joenmutkaan, tamppaan ylös kalliotöyräälle. Takaa-ajajat ovat tuskin kivenheiton päässä alhaalla, saatan kuul-la suksien suihkinan ja vaimeat kiroukset. Tuolla, vain muutaman sadan metrin päässä siintää rajalinja. Hetkeksi iskee halu hiihtää suoraan perille. Malta, Irga, malta! Siellä saattaa olla isän ohjat-teja tai sovietsin saltakoita vaanimassa. Hengitys vinkuu kipeänä rinnassa.

Pakotan itseni pysähtymään, riuhtomaan vyön uumiltani. Vapisevin sormin avaan tuulensolmun, rukoilen äitini muinaisia jumalia: – Bieggagällis, Tuulimies. Auta minua nyt.

Varjot hiipivät hitaasti kohti. Riivin kohmeisin sormin auki toisenkin solmun ja toistan rukouksen, kuuntelen. Raastan auki viimeisen solmun kynnet verillä. Kohotan kasvoni ja huudan: – Bieggagällis, Ikiaikainen. Auta minua nyt!

Silloin tapahtuu ihme. Pohjoisesta porhaltaa rossipuhuri, siep-

paa irtolumen hangen päältä ja kieputtaa sen valkeaksi muuriksi minun ja vainoajieni välille. Kuulen jään murtuvan, ajohurtan pelästyneen uikutuksen, takaa-ajajien kiljaisut, sitten korvani tukkeutuvat viimavirren vonkunasta. En jää odottamaan sakeuden hälvenemistä.

Suenhampaan puheista muistan, että kohta pitää kääntyä vasempaan. Siitä menee porojen ikiaikainen jutausreitti johon ihmisten valtionrajat eivät ota. Jos nyt uppoaa mäystin lälliin. Jos nyt lyhythystyn.

Mutta en minä lankea. Puhuri vaimenee metsänrajaan tullessa. Rajamiesten vaivaiskoivikkoon hakkaama muutamakymmenmetrinen pilke peittyy jo pimeään kun lenksutan hohmeisilla jäsenilläni toiselle puolelle. Pysähdyn tähyämään suurta karhunpesäkiiveä ja sen päällä kituuttavaa männynräähkää. Sen luona sanotaan sijainneen saamelaisten seidan. Hiihdän lähemmäs ja parahdan ilosta: männynrunkoon on kiinnitetty sovittu jäniksenkäpälä. Siinä se on. Hämmästys ja epäusko valtaavat mieleni. Olen loikannut. Voiko se olla totta? Takaa-ajajien ja koirien äänet ovat vaienneet. Lakoan matalaan koivikkoon läpäyttämään. Yönhiljainen henki käärii tunturit sinipunervaana vetäen lompolon ylle hämyisen verhon, jonka suojissa saan rauhassa levähtää. Pimeä laskeutuu hankien ylle, taivaanranta sammuu.

Kuuntelen.

Takaa ei kannata enää suksien suihkintaa.

Vedän sivakat jalasta ja asetan karhupahtaa vasten.

Kärsimystulet lepattavat suon laidassa.

Tunnustelen kasvot paljaina pimeää pakkasilmaa ja pohdin, onko Kommunismissa tosiaan piirun verran lämpimämpää.

Pikkuhiljaa levottomuus ja ruumiin epämukavuus saavat havahduttamaan. Miksei Suenhammas jo tule? Samaan aikaan tiedostan piinaavan pissahädän. Kohottaudun vaivoin ylös ja lasken Siskon rippilahjaksi tarkoittamat naimapöksyt – naisenpöksyt jotka tavallisesti kertovat, että tyär on valmis avioon. Minärietas en niitä ehtinyt odotella, väsymys ja jälkipelko karauttaa kurkusta kikutuksen. Lämpimän noron kaivertuessa lumeen kuiskaan mielessäni. – Hyvästi vaan, Faskisti-Suomi.

Saan tarpeeni tehtyä ja lysähdän uudelleen maahan. Hätkähdän, kun takkuryteiköstä kuuluu kuiskaus:

– *Strastvuite*, Finlandija?

Siristän silmiäni pimeydessä ja luulen näkeväni tutun kelsiturkin vilahtavan ruovikossa. Avaan suuni huutoon vain huomatakseni, etten osaa sanoa omaa nimeäni. Kielentynkä haroo avuttomana ilmaa, kurkusta kuuluu säikyn eläimen ikinää. Haritan kontilleni ja nostan puukon tanaan. Jos siellä on tuntematon kommunisti tai isän tuttu rajamies? Jostain syystä mieleen tulee Valkokenraalin shakkilaudasta anastamani musta nappula. Olenko tehnyt viimeisen ja samalla suurimman virheen elämänsäni? Pelannut kuitenkin väärin kierroksin ja nyt elämä on ohitse, ennen kuin alkoikaan. Hahmo lähestyy nopein harppauksin, tunnen pihkan ja pontikan tuoksahduksen. Kuiskaan ääneti syntymättömälle lapselleni, vastoin parempaa tietoaani. – Elä pelkää. Kyllä me pärjätään.

OSA I

Näkymätöntä osaa, joka kuolemassa erkanee ihmisen ruumiista, tsheremissi nimittää kolmella eri nimityksellä. Niillä ei kuitenkaan ole aivan sama merkitys. Henki (oik. »henkäys», šülš) joka ei elämän aikana milloinkaan ihmistä jätä, lähtee viimeisen hengenvedon mukana suun kautta – minne, sitä eivät tsheremissit osaa selittää.

– Tsheremissien uskonto (1914)

Marinmaan tasavalta

Kirovin alue

Nižni
Novgorod
alue

Serpuk

Sovetski

JOŠKAR-OLA

Tatarstan

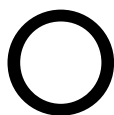
Suvassia

Uzsk

Marinmaa, Lavran kylä n. 50 km Joškar-Olasta, 2015

VERNA

LEN MYÖHÄSSÄ. Auttamattomasti myöhässä.

Tuijotan pulpettien väliin nostettua ladonovea ja sil-
lä makaavaa ruumista.

Kolhoosin luokkahuoneessa leijailee liitupöly ja umpeennaula-
tuista ikkunoista kajastaa ulkolyhdyn valo.

Sisuksen hämärässä särisee ainoastaan yksi vihreäkupuinen
lamppu, jonka ympärillä niveljalkaiset yökköset kisailevat valon-
kaipuussaan. Pölynnuoskaisesta lasivitriinistä irvistävät vään-
tyneet, täytetyt pieneläimet ja sameisiin lasipurkkeihin ikiunta
uinumaan houkutellut konnat, siirat ja litteäruumiiset, kaheksan-
silmaiset lukit. Lääkärinä ei näy missään. Olemme kahden kylä-
miliisiksi esittäytyneen viskaaliotteisen Viiksijullin kanssa, joka
tuuppii ruumista taitettavalla metritikulla ja raapii muistileh-
tiöönsä havaintoja. Sitten hän ottaa esiin pihdit ja alkaa väännel-
lä *rigor mortiksen* jäykistämiä, raadeltuja varpaita. Niitä on jäljel-
lä enää neljä kappaletta. Isän leukaperät ammottavat, silmät ovat
jääneet puoliavoimiksi. Käänän päätäni välttyäkseni näyltä. Sei-
nille lehahtelevat perhosten siipivarjot värisevät ja keijaavat kuin
levottomat aaveet ja häipyvät jälleen pimeyteen. Valtava, nahistu-
nut Neuvostoliiton kartta oikeanpuoleisella seinällä töröttää täyn-
nään värikkäitä nastoja. Kartassa Suomimaa on vain pienenpie-
ni luoteinen lutikka suuren Karhun korvalehdellä. Moskova sen
sijaan näyttää valtavalta, hiirenpoikasen verta kupanneelta pihti-
leukaiselta jahtihämähäkiltä, jonka raajat sojottavat ympäri val-
tavaa maankamaraa tarrautuen viimeiseenkin kolkkiaan. Raajat

esittävät junaratoja. Vedän sormellani yhden sahalaitaisen viivan pölyttömäksi. Koetan paikantaa, missä kohtaa karttaa olen. Josakin tuolla Volgan mutkassa, mutta missä siellä? Löydän alkuvänkyrän. Joen oikeanpuoleisella jyrkällä rantapahdalla sijaitsee Vuorimari. Alavalla vasemmalla rannalla Niittymari, ja siellä tämä piskuinen luokkahuone.

Viskaalintärkeä miliisi suuntaa taskulampun ruumiin avonaiseen suuhun ja työntää sinne valtavat tonget, joita kuvittelen käytetyn jossakin lehmikarjan poikimiseen liittyvässä muinaistoimessa. Yhden piinallisen pitkän hetken hän työntää instrumenttia syvemmälle, taivuttaa päätä takakenoon. Kuuluu rusahdus kuten kidusten irrotessa hauen selkäruodosta.

– *Tšto eto?* Mitäs täältä löytyy?

Minua etoo. En tahdo katsoa.

Muistan, mitä isä kerran minulle sanoit, kun kysyin miksi meillä on vain kirjoja ja tyhjiä viinipulloja muttei yhtään kahvikuppia tai maljakkoa:

– Ihminen on eläin joka tahtoo tietää.

Isä, siinä missä muille lapsille kerrottiin iltasatuja, tapasit lukea sellaisia lasta suuresti kiehtovia teoksia kuin Platonin Valtiota. Yhden kohdan muistan. Leonitos, Aglainonin poika näkee ruumiita virumassa teloituspaikalla ja tahtoo kääntyä pois päin, muttei voi. Halu osallistua saastaan saa hänestä yliotteen ja hän rävyttää silmät selälleen, rientää kuolleitten luo ja vaikertaa: »No niin, kirotut silmät, katsokaa kylliksenne tuota kaunista näkyä!»

Ja tietenkin, isä, minä katson.

Ruumis on sormien ja varpaitten osalta pahasti silvottu, kuin jokin eläin olisi sitä kaltanut. Muutenkin sitä on ruhjottu vimmiasasti, toisesta ohimosta puuttuu palanen, korva repsottaa. Koetan käsittää, että hilseilleen maalin tahrima ruumis on minulle sukua, että siinä makaa isäni Henrik Malinen, kunnianarvoisa kansatieteenlaitoksen professori, mies jota ihailin ja palvoin piinallisesti koko lapsuuteni mutta jota tuskin lopulta tunsin. Viimeisen kerran sinun on onnistunut houkutella minut luottamaan, tormimaan luoksesi vieraan ja pelottavan maan uumeniin, tähän maaäidin kohdustaan pieraisemaan hökkelikylään joka ensivaikutelmaltaan muistuttaa suomenheimon rapaisenidyllistä alkukotia.

Universaali kertomus ystävydestä, sisusta, oman heimon puolustamisesta

»Sinun kanssasi on niin helppo nauraa.
Sinun kanssasi on hyvä kyyhöttää lempeänhikisessä
pimeydessä tuoksusi sekoittuessa minun ihooni
ja toisin päin. Selkovereni siinä,
litilempi linnunpoikani.
Minä olen kaikukoppa sinun kieltesi soida.
Olet parasta mitä minussa on.»

#kirja

WWW.KIRJA.FI

9789510412794

84.2

ISBN 978-951-0-41279-4

